

EMEL AKAL • Müslüman Komünistler

EMEL AKAL İlk, orta, lise öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nü bitirdi. 1970'li yıllarda aktif sol politikada yer aldı. İlerici Kadınlar Derneği üyesi olarak İstanbul, Diyarbakır, Van, Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun ve Bursa illerinde örgütlenme çalışması yaptı. 1996'da ODTÜ'de sosyoloji yüksek lisansı, 2001'de Ankara Üniversitesi'nde siyaset bilimi doktorası yaptı. Boğaziçi, Muğla, Bilkent üniversitelerinde Türkiye tarihi üzerine dersler verdi. Birçok makalesinin yanı sıra *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması* (İletişim, 2011); *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm* (İletişim, 2012); *Moskova, Londra, Ankara Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* (İletişim, 2012) adlı kitapları yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 2925 • Araştırma-İnceleme Dizisi 470

ISBN-13: 978-975-05-2951-1

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Doğu halkları komünist örgütleri
delegeleri, Kasım 1918, detay

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

EMEL AKAL

Müslüman Komünistler

Petrograd-Kazan
(1917-1918)

*Türkiye Komünist Partisi ve Mustafa Suphi Yoldaş'a,
TKP'nin kuruluşunun 100. yılında saygıyla...*

1920-2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
TEŞEKKÜR.....	11
ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	25
Rusya Müslümanları.....	36
Yusuf Akçura (1876-1935).....	45

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞUBAT 1917 - MART 1918

Çarlık yıkıldı: Petrograd.....	49
Çarlık yıkıldı: Kazan.....	57
Rusya'da özgürlük günleri: Herkese, herkese, herkese.....	73
Birinci Tüm Rusya Müslüman Kurultayı/Kongresi.....	81
Temmuz günlerinde Kazan.....	96
Osmanlı Devleti'nin irredentist faaliyetleri ve Yusuf Akçura.....	103
Ağustos: Darbe büyük, ama Bolşevikler ayakta.....	118
Devrim hazırlıkları.....	125
Bir Devrim Nasıl Yapılır? 25 Ekim 1917.....	131
Kazan'da Devrim günleri.....	141
Müslüman burjuvazi Devrim'i yok sayıyor.....	146

Başkırtların yolu	157
Kurucu Meclis	166
Milli mesele: Teoride ve pratikte	172
Narkomnats/Milli İşler Komiserliği ve Muskom	182
İdil-Ural Devleti'nin kuruluşu ve tasfiyesi	195
Nihayet barış	208

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN KOMÜNİSTLERİN DEVLET KURMA DÖNEMİ

Müslüman Komünist Partisi'ne doğru	221
Tatar-Başkırt Sovyet Cumhuriyeti	227
Tatar-Başkırt Sovyet Cumhuriyeti'nin kuruluş çabaları	236
Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki gelişmelere müdahalesi	249
25 Mayıs: Çekoslovak İsyanı ve KOMUÇ	265
Tüm Rusya Müslüman Komünistler (Bolşevik) Partisi kurulur	273
İç savaşta Müslüman Kızıl Ordu'ya katıl	280
6-8 Temmuz: Sol-SR ayaklanması ve Sol-SR'lerin tasfiyesi	285
Komünist Müslümanlar	291
Mustafa Suphi ve Türk Sosyalistleri Konferansı	295
Beyaz Ordu ilerliyor	306
Peş peşe suikastlar: Bolşevikler sertleşiyor	321
Yusuf Akçura İdil-Ural topraklarında	327
Kazan geri alındı	342
4-12 Kasım 1918: Birinci Tüm Rusya Müslüman Komünist Bolşeviklerinin Syezdi/Kongresi	351
Sovyet Devleti'nde merkezleşme: Sekizinci RK(B)P Kongresi kararları	374
SONUÇ	385
EK	
ŞERİF AHMEDOVİÇ MANATOF (1887-1936)	395
KAYNAKÇA	407
DİZİN	427

KISALTMALAR

ADK	Askeri Devrimci Komite
AKDK	Tüm Rusya Anavatanı Kurtarma ve Devrim Komitesi
İskomus	Tüm Rusya Müslümanları Daimi İcra Komitesi (İspoinitelny Musulmansky Komitet)
İTF	İttihat ve Terakki Fırkası
KOMUÇ	Kurucu Meclis Komitesi
MK	Merkez Komitesi
MMAK	Merkez Müslüman Askeri Komitesi
MMK	Merkez Müslüman Komitesi
MSK	Müslüman Sosyalist Komitesi
MMSK	Merkez Müslüman Sosyalist-Komünistler Komitesi
Muskom	İç Rusya ve Sibiry Müslüman İşleri Komiserliği
NARKOM	Halk Komiseri
Narkomnats	Milliyetler Halk Komiserliği Milliyet İşleri Komiserliği
NARKOMVOEN	Askeri İşler Halk Komiserliği
OZAKOM	Özel Transkafkasya Komiserliği (ZAK Kafkasya)
REVKOM	Devrimci Komite
RSDİP(B)	Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Bolşevik)
RSDİP	Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
RK(B)P	Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi

RMSKP	Rusya Müslüman Sosyalist Komünist Partisi
Sovnarkom	Halk Komiserleri Komitesi/Sovyeti (Sovet Narodnykh Komissarov)
TBSC	Tatar-Başkurt Sovyet Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
THİF	Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
UKKTH	Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı
vba	Vurgular bana aittir

TEŞEKKÜR

Bu çalışmaya Temmuz 2017'de Ege'de bir köyde, Payamlı'da başladım. 2018'de başlayıp 2019 yılının Mart ayına kadar süren ciddi sağlık sorunları araya girdi. Mart 2020'de yayınevine teslim ettim. Aşağı yukarı bir ömür artı iki buçuk sene...

Çalışmamı konuları konuşacak, tartışacak bir tek yoldaş, bir tek meslektaş olmadan, duvara, tavana bakarak, yürüyerek, zihnimde tartışarak yaptım. Ama yardıma ihtiyacım olduğunda elimi kime uzattıysam geri çevirmedi. Teşekkürlere başlarken ilk sırada teşvik etme ve destek olma konusunda birinci, her sorumda yanımda olan ve çözüm üreten Oktay Özel'i saymalıyım.

Bakü'den bizzat getirmiş olduğum, 1918 yılında Petrograd'da Arap harfleri ile Tatarca basılmış olan *Kızıl Şimal* gazetesindeki makalelerin transkripsiyonu gündeme gelince büyük içtenlikle yardım etmek isteyen Zuhal Focan'a teşekkür etmeden geçemem. Makalelerin bir kısmını ben transkribe ettim. Sonra her zaman olduğu gibi Trabzon'dan Veysel Usta imdadına yetişti ve çok kısa zamanda makaleleri transkribe etti. Tatarca bilmeden yapılan bu transkripsiyonlar Boğaziçi Üniversitesi'nden arkadaşım Dr. Gün Soysal'a gitti. O tüm makalelerin Tatarcalarını düzeltti. Bu kez bir Tatar arkadaşımıza gönderilerek hepsinin Türkçeye çevrilmesi sağlandı. Sonra bazı bölümler yine Gün Soysal'a gitti. Bu trafik, giden gelen mailler iki ay

kadar sürdü. Veysel Usta'ya ve Tatarcadan Türkçeye çeviren arkadaşşıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Ama bu çalışmanın başından itibaren bana verdiği destek ve teşvik, gönderdiği makaleler, sürekli sorduğum sorulara bıkip usanmadan verdiği yanıtlar ve son olarak metni okuyup görüş bildirdiği için Gün Soysal'a nasıl teşekkür etsem bilmiyorum.

Bu çalışma süresince günümüz teknolojisinin yarattığı imkânlar sayesinde Rusça kaynaklardan da yararlandım. Teknoloji mucizeler yaratıyor, çok meşakkatli de olsa çeviri yapılabiliyor. Genç arkadaşım Fırat Sözeri bana Rusça makaleler göndermekle kalmadı, Rusça metinlerin *Google* ve *Yandex*'le nasıl çevrileceğini de öğretti. Aradığım bir şahsı veya kurumun adını Rusçaya çevirip Rusça makaleler bulmayı öğrendim. Kiril alfabesini zaten bildiğim için içeriğini aşağı yukarı anlayabiliyordum. Önemli bulduklarımı bazen paragraf paragraf, bazen sayfa sayfa internet üzerinden genellikle İngilizceye çevirdim. Çünkü yapay zekâ henüz Türkçeye çevirme konusunda çok yetersiz (ilgililerden rica ediyorum: Dünya dillerinden Türkçeye çeviri işinde daha çok çalışmak gerekli). Önemsemiğim bölümleri daha sonra Fırat Sözeri'ye denetlettim. Bazı çeviriler de yapan Fırat Sözeri'ye teşekkür borçluyum.

Haluk Yurtsever yoğun işlerinin arasında kitabı okuma ricamı kırmadı, öneri ve eleştirilerinden çok yararlandım. Dr. Yalçın Murgul da okuma önerime olumlu yanıt verdi. Eleştirileri ve sabırla, hiç üşenmeden yaptığı düzeltmeler benim için çok değerliydi. Her ikisine de teşekkürlerimi sunuyorum.

Dostum Arif Geniş birkaç dosya halindeki kitabı birleştirip teknik konularda imdadıma koştı: "Başlıklar nasıl yapılır Arif? Kaynaklar nasıl alfabetik sıraya dizilir Arif?" Kendisine çok teşekkür ederim, sağ olsun, var olsun.

Beni sürekli masa başında görmekten şikâyet etmeyen hayat arkadaşım Ali'ye teşekkürlerimi sunmadan bu liste tamamlanamaz.

ÖNSÖZ

Ben hep “hikâye anlatmak” istedim. Şimdi adımı bile hatırlamadığım bir roman yazmışlığım bile var taa ortaokulda. Sonra yazmak için hep bekledim, yeterince biriktirmek, yeterince olgunlaşmak için. Yazma isteğim o kadar güçlü idi ki hep günlük tuttum. Günlüklerim 12 Eylül 1980 sabahı banyo sobasında dumanlarla göğe karıştı...

Tam yazma zamanım geldiğinde, otuzlu yaşlarımın ikinci yarısında üniversiteye dönüp, yüksek lisans ve doktora yapınca benim “hikâye anlatma” isteğim “bilimsel” zorunluluklarla kuşatıldı, hikâyeler “gerçekten ne oldu”lar, “içindekiler”, “dipnotlar”, “kaynaklar” arasında kayboldu gitti.

Mesela Çarlığı yerle bir eden Rusya’nın muhteşem işçi ve emekçi halklarının hikâyesini; hani soğuk bir şubat gününde, önleri barikatlarla kesilince caddelerden donmuş Nevski Nehri’ne inip düşe kalka, kayarak yürüyen ve sonra tekrar köprülere tırmanarak Nevski Bulvarı’nı işgal eden on binlerce göstericinin (Meivelle, 2017) nefes kesen hikâyesini anlatmak istedim.

Mesela Devrim sırasında tarih sahnesine çıkan siyasi aktörlerin hikâyelerini anlatmak istedim. Hani, 1917’nin Ağustos’unda, Petrograd’ı ele geçirmek için Kornilov’un gönderdiği Vahşi

Tümen'i taşıyan trenin lokomotifinin önü, raylara konulan ağaç kütükleriyle kesilmiştir. Trenin önünü kesenler, Vahşi Tümen'in askerlerine devrim karşıtlarının aleti olmamaları için ajitatif konuşmalar yapmaktadır; bunlardan biri ünlü Kafkas lideri İmam Şamil'in oğlu Mekteb-i Sultani, yani Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Mülkiye mezunu M. Zahid Şamil'dir... Nereden, nereye...

Ya Şerif Manatof, ya Mustafa Suphi? Birinin yolu Rusya'dan Anadolu'ya, diğersinininki Anadolu'dan Rusya'ya düşmüş iki genç adam. Ya 1918 yılının bir Eylül gecesinde Tatar Yusuf Akçura ile Başkurt Ahmetzaki Validov'un Ufa'da herhalde sabahlara kadar süren konuşmaları...

Hepsinin masalını anlatmak isterdim.

Olmadı. Akademik “zehirlenmişlik”, “hikâye anlatmama” izin vermedi.

2017 yılının yaz aylarında “1917 Ekim Devrimi'nin yüzüncü yılı” dolayısıyla benden yazı istenmesiyle tekrar Ekim Devrimi üzerine okumaya başladım. “Tekrar” derken, 14-15 yaşımdan bu yana döne döne okuduğum, anlamaya, anlatmaya çalıştığım bir dönem... Militan bir devrimci olarak 1970'lerde Lenin'in kitaplarını kimbilir kaç kere okudum, okuttum ve anlattım. 12 Eylül 1980 askerî darbesinden on bir yıl sonra, 1991'de af çıkıp da hakkımdaki “giyabi tevkifat kararı” düşünce başladığım sosyoloji yüksek lisansı ve siyaset bilimi doktora çalışmaları sırasında Marksist devlet kuramından yabancılışmaya, kadın meselesinden toprak meselesine kadar nice ödevler yazdım.

Son yıllarda Avrupa tarihi üzerine yaptığım okumalar sırasında, 19. yüzyıla gelince tekrar Marx ve Engels'e dönmüş; 1789, 1848, 1852, 1871 devrimlerinin oluşma, olgunlaşma ve bastırılmasının nedenleri üzerine yoğunlaşmaktaydım. Tam bu sırada devrimlerin en büyüğü olan Ekim Devrimi hakkında yazı yazmam istenince tekrar 1917'ye, Rusya'ya, Lenin'e, Bolşevik Partisi'ne geri döndüm. Bu vesile ile Sovyet Devrimi hakkında Sovyetler Birliği çöktükten sonra, ideolojik önyargılardan arınmış, daha sakince kaleme alınmış pek çok yeni kitaba ulaştım.

2017 yılının Ekim ayına doğru Ekim Devrimi'nin yüzüncü yılı için yazdığım yazıları teslim ettim, birkaç konuşma yaptım,

aylardan Aralık oldu, ama ben konudan bir türlü kopamadım. Merakımı özellikle kıskırtan, “Petrograd ve Moskova’da bütün bunlar olurken Kazan, Ufa, Orenburg, Taşkent, Bakü, Bahçesaray gibi Müslüman toplumların yaşadıkları yerlerde neler oluyordu?” sorusuydu. Milliyetler hapishanesi Çarlık Rusya’sında ezilen ulus konumundaki Polonyalı, Ukraynalı, Gürcü, Ermeni ve benzerlerinin dışındakiler, yani genelde tarihçilerin ilgilendiği azınlıklardan olmayanlar, yani Tatarlar, Başkurtlar, Türkmenler, Azeriler ve benzerleri ne yaptı? Devrim onları nasıl etkiledi, onlar Devrim’e nasıl katıldılar? Söylendiği ve yazıldığı gibi onlar Türkçü ve İslâmcı mıydılar?

Genelde Ekim Devrimi öncesi ve sonrasında Müslüman coğrafyaya ilişkin yapılan çalışmalarda milliyetçi Müslümanların muhtariyet elde etmek için verdiği mücadeleler anlatılır. Sanki Müslümanlar sadece milliyetçi bir faaliyet içindedir ve işçi sınıfının Moskova ve Petrograd’da yürüttüğü iktidar kavgasıyla ilgilenmemişlerdir.

Bu konu zaten uzun zamandır ilgimi çekiyordu. 2004-2008 yılları arasında “Bolşevik Rusya’da Müslüman Komünistler” adını koymayı düşündüğüm bir çalışma yapmaya başlamış, Bakü’ye gitmiş, kaynaklar getirmiş, Türkçe ve İngilizce literatürdeki kaynakları taramışım. Ama başıma bir felaket gelmiş, olmayacak işler olmuş, kaynak kitaplarım ve not aldığım beş defterim çalınmıştı... Bu olay üzerine yaşadığım büyük travma ile konudan tamamen uzaklaşarak *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri* adlı kitabımı yazmaya yönelmişim.

Ama işte neredeyse tam on sene sonra “Müslüman Komünistler” beni yine kendine çekiyordu...

Uluslararası literatürde 1917 Devrimleri üzerine yazılanlar genel olarak Petrograd ve Moskova merkezlidir. Bense 1917 Ekim Devrimi öncesi ve sonrasında Petrograd merkezli faaliyetlere paralel olarak Rusya’daki Müslüman toplulukların faaliyetlerini takip ettim. Lenin Petrograd’da Nisan Tezleri’ni sunarken, Mollanur Vahidof, Sultan Galiyef veya Mustafa Suphi nerede, ne yapıyordu? Geçici Hükümet’in Bolşevikleri yok etmek üzere başlattığı Temmuz Saldırısı sürecinde sosyalist olan

ve olmayan Müslümanlar ne tepki verdi? Ya Devrim olur olmaz Rusya topraklarına ayak basan Yusuf Akçura... Ya Türkiye’de yakından tanınan Ahmetzaki Validov, yani Zeki Velidi Togan, ya Şerif Manatof... Ben hem Moskova’dan Kazan, Orenburg ve Ufa’ya bakmak istedim, hem de Kazan, Orenburg ve Ufa’dan Moskova’ya.

Bu çalışma sırasında binlerce kilometreye uzanan bir coğrafyada dağlar, nehirler, denizler, ovalar, vadiler, hatta çöllerle birbirinden ayrılmış Müslüman dünyası ile daha yakından tanıştım. Farklı etnisitelere, hatta boylara bölünmüş, büyük ölçüde göçebe, hayvan yetiştiricisi, at sırtında yaşayan toplumlar. Kazan’da olduğu gibi tüccar ve köylü, Bakü’de olduğu gibi sermayedar ve proleter sınıflara bölünmüş, derin bir kültüre sahip bu dünyayla daha yakından tanıştım. Avrupalının, Rus’un, hatta Osmanlı vatandaşlarının bile küçümsediği, aşağıladığı, doğayla barışık yaşayan topluluklar.

Bu çalışma süresince önce tüm Rusya Müslümanlarının faaliyetlerini anlamaya çalıştım. Ama gördüm ki Kırım-Bahçesaray, Azerbaycan-Bakü, Tataristan-Kazan, Başkurdistan-Orenburg, Türkistan-Taşkent, Buhara, Hive gibi merkezlerdeki farklı ulusların, kendi özgün koşullarında verdikleri mücadelenin tamamını anlamak da, anlatmak da kolay değil. 1917-1920 yılları arası öylesine inanılmaz, öylesine hareketli, öylesine karmaşık bir dönem ki... Çünkü Rusya’da yaşanan bu dört yıl, onlarca yıla bedel değişimlerin yaşandığı yıllar. Daha önceki çalışmalarım da zaten Kafkasya’ya değinmiştim. Şimdi her birinin macerası ayrı bir çalışmayı hak eden bu merkezlerden “Şimal Türkleri”ni, İdil-Ural Tatar ve Başkurtlarını anlatmayı seçtim.

Tatar ve Başkurtların 1917-1920 yılları arasını kapsayan hikâyesi beni içine aldı. Müslüman Sosyalist Komitesi’ni kuran, Sovyet Hükümeti’nin Milli İşler Komiserliği’ne¹ bağlı olarak kurduğu Musom’un ilk başkanı Mollanur Vahidof da, meşhur

1 1918’de hem Tatar basınında hem de Mustafa Suphi’nin yayımladığı *Yeni Dünya* gazetesinde Sovyet hükümeti/Sovnarkom’un bir bakanlığı/Komiserliği olan Narkomnats, “Milli İşler Komiseriyatı” olarak anılmaktadır. Türkçe literatürde pek çok farklı çevirisinin yanında yaygın olarak Milliyetler Halk Komiserliği diye bilinmektedir.

Sultan Galiyef de bu hikâyede vardı. Türkiyeli okurun yakından tanıdığı TKP kurucusu ve ilk başkanı Mustafa Suphi, meşhur Yusuf Akçura, Anadolu'da Türkiye Bolşevik Komünist Fırkası'nı kuran Şerif Manatof, hatta Z. Validov hep Şimali Müslümanlar, yani İdil-Ural dairesi içindeydi.

Kazan, hem Müslüman burjuvazinin, hem de Müslüman sosyalistlerin aktif olduğu bir merkez, Rusya Müslümanlarının en gelişmiş, en münevver, en eğitilmiş kesimlerinin yaşadığı; sadece Çarlık Rusya'sına karşı verilen mücadelenin değil, Müslümanların kendi arasındaki keskin sınıf mücadelesinin de en iyi izlenebildiği kentlerden biri idi.

Ben kısa dönem çalışmayı seviyorum. Bu çalışmayı 1917-1920 yılları arasını kapsayacak biçimde planlamıştım. Ancak 4-12 Kasım 1918 tarihinde toplanan "I. Tüm Rusya Müslüman Komünist Bolşeviklerinin Kongresi"nin bir dönüm noktası olduğu kanısına vararak incelemeyi bu noktada bıraktım. Böylece Şubat 1917-Kasım 1918 arasını, yani iki seneden kısa bir dönem kapsayan bir çalışma yapmış oldum. 1918 yılının sonundan 1920 yılının Eylül ayında toplanan Doğu Halklarının Bakü Kongresi'ne kadar getirmeyi düşündüğüm iki yıllık dönem, yani 1919-1920 yılları arasını kapsayacak ikinci cildi de yazmayı düşünüyorum. Ben niyet ettim, gerisi kismet...

Bu çalışmada Şubat ve Ekim 1917'de gerçekleşen büyük Devrimleri anlatmadım. 1917-1918 yıllarında Rusya Müslümanlarının yaşadıklarını anlamak ve anlatmak için Rus Devrimlerini geri plan olarak kullandım. Bu nedenle okur beni pek çok olguyu göz ardı etmekle eleştirebilir.

Markсистler ve Rusya Müslümanları

Ben entelektüel gıdasını daha çocuk yaşlardan itibaren sol/sosyalist düşünce dünyasından almış, kendini çok genç yaşlardan itibaren "enternasyonalist" olarak tanımlayan biriyim. Benim için "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" sloganı esastır. Bu nedenle ırkçılıktan tiksindim, emekçi sınıfları birbirine kırdıran milliyetçiliğe mesafeli durdum. Türk milliyetçilerinin "Ben

bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur/Sinem, özüm ateş ile doludur” hamaseti, Türklere yöneltilen övgüler, yüceltmeler bana çok uzaktı. “Esir Türkler, Dış Türkler” için dökülen gözyaşlarına bir yakınlık hissetmedim. Benim için esas olan ırkı, milliyeti, cinsiyeti, dini, dili ne olursa olsun emekçi dayanışmasıydı. Bu nedenle Sovyet Rusya’da Müslümanların yaşadığı mağduriyet anlatılarına karşı hep mesafeli durdum. Ama bu tutum Rusya Müslümanları hakkında bilgi sahibi olmaktan kaçtığım anlamına gelmiyor.

Rusya Müslümanlarının İstanbul’un düşünce ve politika dünyasıyla çok yakın olduğunu, zorda kaldıkları zaman Anadolu ve İstanbul’a, yani Osmanlı topraklarına kaçtıklarını elbette biliyordum ve yazdım da. İstanbul’a Rusya’dan, Rusya’ya İstanbul’dan taşınan fikir ve tecrübeleri izlemek, keşfetmek hep ilginçti. Osmanlı-Rus savaşlarından sonra Kırım, Kafkasya, Türkistan gibi yerlerde Rus Çarlığı’nın mezalimini “etnik” kökenim dolayısıyla değil, bir Marksist olarak acı ve üzüntüyle okudum. Rusya’dan sürülen Müslüman unsurların, Kırım Tatarları ve Çerkeslerin yaşadıkları acıyı ruhunda hissetmemek mümkün müdür?

Osmanlı Devleti’nin pan-İslâmist, pan-Türkist, irredentist heves ve planları benim gibi soldan bakanların Rusya Müslümanlarına mesafeli durmasına yol açmış olsa da, elbette Rusya Türk-Tatar-Müslüman toplulukların varlığını görmezden gelemezdik. Sadece ilgi alanımızda değildi.

Kolonyalizme, kapitalizme, emperyalizme, yani sömürü, baskı ve eziyetin her çeşidine karşı olan solcuların, Rusya Türk-Müslümanlarına mesafeli davranmasında, 1930’lu yıllarda “Prometeci” Rusya Türklerinin Nazilerle işbirliği yapmalarının ve Türkiye’de ırkçı, faşist Nihal Atsız’la kol kola girmelerinin de payı büyüktür.

Bu çalışma boyunca milletler hapishanesi Çarlık Rusya’sındaki pek çok ezilen ulus gibi, Müslümanların da ezilen ulus kategorisinde olduğu gerçeği ile yola çıktım ve kendimi bir Marksist olarak bu konuya ilgi göstermek, incelemek ve söz söylemek zorunda hissettim.